

КНИЖКОВА СПАДЩИНА НАУКОВЦІВ–МЕДИКІВ ВІННИЦІ У ФОНДОВОМУ ЗІБРАННІ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ВНМУ ІМЕНІ М. І. ПИРОГОВА

Мельник Майя Ігорівна

заступниця директорки

Наукової бібліотеки Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова
м. Вінниця

Анотація. У статті надано відомості про підбірки колекцій визначних медиків Вінниччини у фонді рідкісних і цінних видань Наукової бібліотеки ВНМУ імені М. І. Пирогова. Розглянуто форми ідентифікації видань щодо приналежності до певних колекцій.

Ключові слова: рідкісні та цінні видання, провенієнції, медичне краєзнавство, книжкові колекції, збереження фондів, Наукова бібліотека ВНМУ імені М. І. Пирогова, лікарі Вінниччини.

Книжкові надбання XIX–першої половини XX століття склали основу фонду рідкісних та цінних видань і є перлинами фонду Наукової бібліотеки. Видання дореволюційного періоду нараховують близько 3 тис. примірників. Колекцію рідкісних видань бібліотеки складають дисертації, видання викладачів університету, малоформатні видання, дарунки науковців університету; книги з автографами, краєзнавчі документи. Серед них можна віднайти книги з печатками навчальних закладів, бібліотек, лікарів.

Досліджуючи фонд рідкісних та цінних видань, фахівці бібліотеки визначають їх наукову, краєзнавчу, поліграфічну та історичну цінність, особливу увагу звертаючи на наявність будь-яких внутрішніх поміток на документах, що визначають їх власницьку належність. Саме ці неповторні елементи провенієнції (екслібриси, печатки бібліотек або власників видань, власницькі записи, наклейки з шифрами), що зустрічаються на оправі, форзаці, титулі, всередині чи наприкінці книги, роблять книгу рідкісною, відрізняють її від ідентичних та допомагають визначити, кому належала книга в різні часи. Поза всяким сумнівом, більше цінуються книги, де власницькі записи вказують на певні зв'язки між власником книги та її автором. Виняткову цінність мають видання, що мають автографи, підпис автора разом з імям одержувача, дарчі записи тощо. Визначення кола колишніх власників книги та її перебування в бібліотеках різних установ додає ваги виданню, робить його більш цінним або важливим для користувачів та закладу, який його утримує.

Особливий статус цих документів відображається в електронному каталозі рідкісних і цінних видань, куди внесено дані про маргіналії, автографи, екслібриси, печатки, а також відомості про авторів та стан збереженості видань.

Багатою документальною основою для досліджень є видання з автографами науковців, викладачів Вінницького медичного інституту, лікарів м. Вінниця, імена яких відомі не лише на теренах Поділля. Зокрема, під час опрацювання фонду виявлено книги із особистої колекції Л. І. Малиновського, Ю. Я. Фішензона, М. М. Болярського, Л. К. Морейніса, В. О. Фоміна, М. К. Венцківського; В. П. Кузнецова, Г. Г. Бойно-Радзевича, Л. Дарашкевича. Надзвичайно цікаві й прижиттєві видання відомих науковців: М. І. Пирогова, Л. І. Малиновського, Ю. Я. Фішензона, В. П. Кузнецова, В. О. Фоміна, серед яких їх дисертації, наукові монографії, дослідження тощо.

Із вагомих праць **Миколи Івановича Пирогова**, які збагачують фонд рідкісних книг і рукописів Наукової бібліотеки ВНМУ імені М. І. Пирогова, є видання, які мають світове значення та відкрили нову епоху у розвитку хірургії. Варто вказати на видання «Хирургическая анатомія артериальних стволів і фасцій» (1881) у перекладі С. Коломніна з німецького оригіналу 1840 р. Ця праця відзначена Демидівською премією Петербурзької Академії наук (1841) і до цього часу є бібліографічною рідкістю. Книга належить до колекції М. М. Болярського, оскільки містить його автограф.

Знання військово-медичної справи та власний лікарський досвід М. І. Пирогов виклав у знаменитій науковій праці «Военно-врачебное дѣло и частная помощь на театрѣ войны въ Болгаріи и въ тылу дѣйствующей арміи въ 1877-1878 гг.» (Ч. 2, 1879). Це видання належить до колекції книг харківського лікаря Ф. М. Траганудакі позаяк на шмугтитулі має власницький рельєфний штамп «Докторъ Францъ Николаевичъ Траганудакі».

Наразі частково невідомою постаттю для фахівців бібліотеки залишається ім'я М. В. Оксенгорна. Відомо лише, що на

замовлення лікаря М. В. Оксенгорна у Вінниці на розі сучасних вулиць Магістратської та Миколи Оводова у 1907–1909 роках побудовано прибудковий будинок. Добірка видань лікаря налічує понад 30 примірників. Всі видання мають власницький штамп «Докторъ М. В. Оксенгорнь». Окремі книги містять ще й штамп «Докторъ Николай Яковлевичъ Кременскій» або власницький напис «Изъ числа книгъ студента Университета Св. Владимира м. фак. Н. Кременского 1870.06.08.». Зважаючи на дату створення останнього напису можна припустити, що першим власником видань був М. Я. Кременський.

Відомим лікарем-хірургом Вінниччини початку ХХ ст. був **Людвіг Іванович Малиновський**. Протягом 1905–1917 років працював старшим лікарем Вінницької повітової земської лікарні. У роки Першої світової війни прифронтова Вінниця приймала поранених, що надходили з Південно-Західного фронту. В цей важкий час Л. І. Малиновський був головним лікарем повітової лікарні, водночас головним лікарем і провідним хірургом найпотужнішого шпиталю Подільського земського комітету. Для потреб шпиталю створив курси сестер милосердя, для навчання яких написав підручник «Phagedaena vulnerum» (1915), «Догми асептики» (1916). На останньому виданні є присвята Надії Володимирівні Брусилової, яка була організатором курсів сестер милосердя.

У фонді бібліотеки є документи, об'єднанні у добірку видань Л. І. Малиновського. Особливо хотілося б відзначити 5 його прижиттєвих публікацій: «Отчеты Винницкой больницы. Текущие факты, теории и проблемы въ учении о перитонитахъ», «Статистико-хирургической отчетъ Винницкой больницы за 1908, 1909 и 1910 г.г.», «Догмы асептики», «Наблюдения Винницкой Больницы надъ аппендицитъ-илеусами», «Phagedaena vulnerum». Всі вони мають авторські присвяти, печатки тощо. Серед інших 5 видань, що належали Малиновському, дисертація І. Ф. Рудницького «Къ вопросу объ измѣненіяхъ въ тканяхъ конечностей, подвергавшихся замораживанію» з написом «Многоуважаемому товарищу Л. И. Малиновскому от автора. Дерпт. 1901 г.», дисертація М. Г. Іоффе «Объ измѣненіяхъ нервовъ подъ вліяніемъ массажа» з написом «Дорогому Людвигу Ивановичу Малиновскому от благодарного автора», «Хирургическая факультетская клиника Императорскаго Университета Св. Владимира съ 1 ноября 1844 года по май 1882 года подъ дирекціей Заслуженнаго Ординарнаго Проф. В. А. Караваева» з написом «Дорогому товарищу и пріятелю доктору Людвигу Ивановичу Малиновскому от д-ра С. М.», дисертація С. М. Рубашева «Хирургическое лечение эмфиземы легкихъ въ связи съ ея патогенезом» з написом «Многоуважаемому Людвигу Ивановичу Малиновскому от автора».

17 вересня 1934 року відповідно до Указу Народного комісаріату Охорони здоров'я України було відкрито Вінницький медичний інститут на основі реорганізації колишнього Вінницького фармацевтичного інституту і вечірнього виробничого інституту та створено клінічні кафедри. Першим завідувачем кафедри факультетської терапії у 1934–1939 роках був **Юхим Якович Фішензон**, доктор медичних наук, професор, який ще задовго до відкриття кафедри працював старшим лікарем терапевтичного відділення Пироговської лікарні та вінницького госпіталю Всеросійського Земського Союзу. Він продовжував лікування поранених, яких Л. Малиновський переводив у терапевтичне відділення. Процес одужання військових Ю. Я. Фішензон детально описав у виданні «Огнестрѣльныя ранения легкихъ въ средней эвакуационной зонѣ» (1916), яке присвятив Л. І. Малиновському «Людвигу Ивановичу Малиновскому Главному врачу Винницкаго Земскаго Госпиталя посвящаю эту работу».

Тривалість професійних стосунків Л. І. Малиновського і Ю. Я. Фішензона підтверджують видання з фонду бібліоте-

ки, які містять інскрипти «Д-ру Мед. Фишензону от автора 25.2.12» (Л. Малиновський «Отчеты Винницкой больницы. Текущие факты, теории и проблемы въ учении о перитонитахъ», 1911), дарчий напис «Глубокоуважаемому Д-ру Фишензону 3.02.12» (Л. Малиновський «Наблюдения Винницкой Больницы надъ аппендицитъ-илеусами», 1911), «Свор. Як. Фишензону 12.02.15» (Л. Малиновський «Phagedaena vulnerum», 1915).

Підбірку видань з колекції Ю. Я. Фішензона доповнює «Нарис санітарного стану сучасного Поділля. З таблицями та схемою саніт. статист. дослідження у Вінниці» (1929) з дарчим написом: «Зам. Председателя Винницкого научного объединения врачей д-ру Е. Я. Фишензону от автора. 21.X.29. Винница» Аркадія Михайловича Меркова – видатного вітчизняного вченого у галузі санітарної статистики, який протягом 1923–1929 років завідував Старобельським і Вінницьким відділами охорони здоров'я.

До відомих організаторів охорони здоров'я Вінниччини належить також **Микола Миколайович Болярський**, хірург, який в роки Першої світової війни працював в Пироговській лікарні й водночас очолював Кауфманський шпиталь № 1, який розміщувався на території психоневрологічної лікарні. У 1918 р. його призначили завідувачем хірургічного відділення, а протягом 1921–1939 років він очолював Пироговську лікарню. Добірка видань, що належали відомому хірургу, формувалася поступово. Наразі вона налічує 10 книг. Сюди входять видання ідентифіковані за штампом лікаря, його автографом, дарчими написами: від колег «Глубокоуважаемому Николаю Николаевичу Болярскому на память от признательной пациентки-коллеги В. Бачинской 11 мая 1920 г.»; від науковців «Глубокоуважаемому Николаю Николаевичу Болярскому от автора Киев»; студентів «Глубокоуважаемому дорогому Профессору Н. Н. Болярскому студ. Л. Гаген февраль 1937 г. Винница» тощо.

У 1897 році було відкрито Вінницьку окружну психоневрологічну лікарню. З перших днів діяльність лікарні пов'язана з іменами багатьох видатних психіатрів, які зробили значний внесок в психіатричну науку і практику – В. П. Кузнецов, Г. Г. Бойно–Родзевич, Л. Л. Дарашкевич. У фонді рідкісних видань і рукописів наукової бібліотеки є видання, які належали відомим науковцям. Серед них дисертація на ступінь доктора медицини директора лікарні **Василя Петровича Кузнецова** «Объ измѣненіяхъ въ центральной нервной системѣ въ зависимости отъ искусственно вызванной гипереміи» (1888) з авторським написом «Глубокоуважаемому товарищу Альфонсу Феликсовичу Эрлицкому отъ автора». Інший напис «Изъ книгъ студента Василя Кузнецова» на дисертації Кашеварової-Рудневої В. «Матеріали для патологической анатоміи маточнаго влагалища» (1876) та власницький напис «Студента Василя Кузнецова» на титульному аркуші (Кёнигъ Франц. Руководство къ частной хирургии. Т. 1., 1876; Т. 2. Ч.1, 1879) свідчать про її належність В. П. Кузнецову.

Заслужовують на увагу видання із власницьким написом **Георгія Георгійовича Бойно–Родзевича**, відомого психіатра, доктора медицини, який зробив вагомий внесок в розвиток психоневрологічної допомоги населенню Вінниччини та увійшов в історію Вінницького медичного інституту як один із ініціаторів заснування першого медичного закладу на Поділлі. Протягом 1908–1928 років він працював директором Вінницької психіатричної лікарні, з 1928 р. завідував медичною частиною лікарні, а згодом став її науковим консультантом. Георгій Георгійович викладав в педагогічному інституті, у психоневрологічному технікумі на базі психіатричної лікарні. У фонді бібліотеки є 12 видань, що належали науковцю, які ідентифіковано за власницьким написом «Г. Бойно–Родзевич» на форзаці або літерами «Г. Б.–Р» на корінці. Серед них оригінальні видання та переклади французьких та німецьких авторів, твори Герберта Спенсера тощо.

У Науковій бібліотеці Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова зберігається рідкісна книга – трактат Корнелія Цельса «De medicina» (1748). Цінності книзі додає власноручний напис «1887 Leon Daraszkiewicz», розміщений на форзаці. Він належить **Леону Дарашкевичу** психіатру, доктору медицини, який протягом 1898–1931 років працював у Вінницькій окружній психіатричній лікарні: спочатку на посаді молодшого ординатора, у 1909 р. – старшого ординатора, згодом – завідувача медичної частини. У 1928 р. його обрали заступником головного лікаря, а з 1929 р. – головним лікарем Вінницької психіатричної лікарні, був співзасновником психоневрологічного технікуму при лікарні. Ймовірно, він став власником цього видання ще за часів навчання у Дерптському університеті та бережно зберігав протягом всього життя.

На полицях рідкісного фонду зберігається багато видань із бібліотеки **Льва Констянтиновича Морейніса** професора, хіміка-фармацевта, першого завідувача кафедри фармакології ВНМУ. У 1917–1918 рр. очолював фармацевтичний відділ Міністерства народного здоров'я і попечительства Української народної республіки. У 1918 р. увійшов до складу підкомісії у справах реформування медико-санітарних справ в Україні. У 1919 р. був консультантом головного управління Червоного Хреста, у 1920–1921 рр. очолював фармацевтичний відділ Подільської губернії. З 1922 р. Л. К. Морейніса було призначено першим завідувачем кафедри фармацевтичної хімії Вінницького фармацевтичного технікуму, займав посаду завідувача навчальної частини інституту-технікуму.

Професор Л. К. Морейніс був високоосвіченою людиною та прекрасним викладачем, мав великий досвід педагогічної роботи. Понад 30 книг з його автографом доповнюють колекцію цінного фонду бібліотеки. Характер книг, що належали Морейнісу, визначається спеціальністю власника – це книги з хімії, прижиттєві видання Д. І. Менделєєва «Органическая химия» (1861), «Основы химии» (1889), твори М. В. Ломоносова (1934), Ю. Трапп «Краткая фармакогнозия» (1881), В. А. Тихомиров «Курсъ фармаціи» (1895), Е. Маннгейм «Су-

дебная химия» та ін. цікаві видання.

В бібліотеці зберігається дисертація «Къ вопросу о развитіи жировой ткани у нѣкоторыхъ млекопитающих» (1917) на ступінь доктора медицини **Василя Омеляновича Фоміна**, першого професора кафедри гістології і ембріології Вінницького медичного інституту, який протягом 1934–1940 років очолював названу кафедру. Цінності виданню додає інскрипт «В библиотеку Винницкого Гос. Медицинского Института от автора». Належність інших 6 видань професору В. О. Фоміну визначено за дарчими написами, здебільшого від авторів видань, що свідчить про його авторитет в колі наукової спільноти: «Многоуважаемому другу Василию Емельяновичу Фомину на добрую память от автора [Николая Несмѣянова]. февр. 1906.», «Глубокоуважаемому Василию Емельяновичу Фомину от младшего автора», «Василию Емельяновичу Фомину отъ автора [Статкевичъ П. Г.]. Москва 27.1.1906», та ін.

Досліджуючи фонд рідкісних і цінних видань виявлено ряд книг із бібліотеки **М. К. Венцківського**, доктора медичних наук, професора, який протягом 1956–1961 років очолював кафедру акушерства та гінекології Вінницького медичного інституту. Всі книги ідентифіковано за штампом «З книгозбірні професора М. К. Венцківського». Серед 12 книг із його колекції надзвичайно цінними є видання: Schauta Friedrich «Учебникъ акушерства» (1909), Fritsch Heinrich «Женскія болѣзни» (1903), Skutsch Felix «Оперативное акушерство» (1903), Буммъ Эрнстъ «Руководство по акушерству» (1922) та ін.

Науково-дослідна робота бібліотеки стосовно вивчення медичної спадщини, що формувалася століттями, продовжує набирати ваги. Кожне видання неповторне, є джерелом нових досліджень, які дають можливість зберегти пам'ять про історичні постаті визначних медиків Вінниччини та їх наукові здобутки. В свою чергу перед фахівцями бібліотеки щоразу виникають нові й важливі завдання виявлення, опрацювання й забезпечення доступу до книжкової спадщини бібліотеки.